

Oroszország változó helye a globális térben (Földrajzi szempontok az orosz-ukrán háborúhoz)

Engelberth István¹

DOI: [10.29180/978-615-6342-49-2_8](https://doi.org/10.29180/978-615-6342-49-2_8)

Absztrakt

„A földrajz ellen sok, mindent lehet tenni, kivéve politizálni” – mondta Antall József miniszterelnök (1990-1993). Oroszország szerepét, lehetőségeit a globális térben döntően határozza meg kontinensnyi méretű állam földrajzi elhelyezkedése. A 2022. február 24-én korlátozott konfliktusból pusztító háborúvá vált orosz-ukrán háborút számos elemzés igyekezett értékelni, értelmezni. Az alábbi tanulmány elsősorban arra igyekszik rámutatni, számos elemzést, megközelítést is ötvözve, hogy a földrajzi-geopolitikai helyzet még egy ilyen hatalmas ország lehetőségeit is meghatározzák történelmi távlatokban. A periférián maradás, a sikertelen felzárkózás a fejlett országokhoz determinálják Oroszország lehetőségeit, mely következménye az elmúlt évtizedekben az erőter zsugorodása a földrajzi térben. Ráadásul abban a kedvezőtlen pozícióban is van Oroszország, hogy két centrumtárs – egy felfelé törekvő Kína és egy pozícióját veszítő Európa – között fekszik. A „birodalom” gyengülése tulajdonképpen a Szovjetunió megszűnésével is folytatódott, az egykori csatolt részek (az ún. közel-külföld) is egyre inkább önállóvá válnak, sőt a folyamat Ukrajnával már magát a keleti szláv „magterületet” is elérte.

Kulcsszavak: befolyási övezet, centrum-periféria, Európai Unió, érdekszféra, közel-külföld, Oroszország, Ukrajna

Bevezetés

A földrajztudomány célja a térben meglévő különbségek bemutatása, okok és következmények feltárása. Segítségével értékelhetjük és megérthetjük ezeket, és ha szükséges tompíthatók, megszüntethetők a negatív hatások. Szemléletével, módszereivel eredményesen hozzá tud járulni más tudományok eredményeihez is, például a közgazdaság-, a politika- vagy a történettudományhoz. Fontosak a geográfiai szempontok akkor is, amikor jobban meg akarjuk érteni a 2022 február 24-én fellángolt orosz-ukrán háború természetét, okait és következményeit. A tanulmány néhány – elsősorban gazdaság- és politikaföldrajzi – szempontot kíván adni a háború hátteréhez. Mi jellemzi Oroszország változó globális szerepét a posztszovjet korszakban? Az orosz-ukrán háború beilleszthető-e az orosz nagyhatalmi tér posztszovjet korszakban történő zsugorodásába?

Oroszország helye a globális világban

Oroszország gyengülő „játékosa” a globális világunknak, nem az elmúlt évtizedek folyamatainak nyertese. Az orosz dominanciájú Szovjetunió egy globális nagyhatalom volt, stabil pillérekkel. A Földet átszövő kapcsolati hálóval rendelkezett, kiterjedt szövetségi rendszerrel (Varsói Szerződés, szocialista országok). 280 millió fős, a világon a 4. legnagyobb népessége (1991) vetekedett az USA-éval. Ütőképes hadsereggel bírt, képes volt katonai erőt alkalmazni a Földön bárhol. Számos ország számára egy minta volt, mely a hard power (katonai erő) mellett rendelkezett olyan soft powerrel (Nye, 1990) is, a kommunista ideológiával, amiben emberek tömegei hittek. Mindezek azonban megroppantak a birodalom szétesésével. A

¹ Budapesti Gazdasági Egyetem, Pénzügyi és Számviteli Kar, Üzleti Gazdaságtan Tanszék, e-mail: engelberth.istvan@uni-bge.hu

hadsereg már korántsem olyan erős, például flottája napjainkra jelentősen meggyengült. Szövetségi rendszere valójában néhány, jellemzően fejletlen országra korlátozódik. (pl. Szíria, Fehéroroszország, Észak-Korea vagy Irán). Súlyát természetesen továbbra is nyomatékositják az atomfegyverek és jelentős nyersanyagforrásai. Új hatalmi érdekérvényesítő faktor, az 1990-es évektől globálisan is meghatározó, a szerep az olaj-, Európában a földgázexportban (Rác, 2022).

Az orosz fejlődés a XVIII. századtól, Nagy Péter uralkodásától indulóan sok tekintetben az európai mintákat igyekezett követni. Oroszország, majd később örököse, a Szovjetunió is világhatalom lett. Azonban a gazdaság fejlettsége és a népesség jóléte sosem tudta megközelíteni a nyugati centrumtérsegek szintjét. 1991 után a Szovjetunió részekre esett, és a nyugati modell követése - a történelem során ismét - napirendre került Oroszországban. Elkezdtek kialakulni a piactársadalmi keretek, és a parlamentáris berendezkedés csirái is megjelentek. A felzárkózás azonban elmaradt, amit a gazdaság és társadalom mutatói alátámasztanak. Nem sikerült egy olyan modern, jóléti államot felépíteni, mint a II. világháború utáni évtizedekben Németországnak vagy Japánnak, Finnországnak, Dél-Koreának, esetleg egy a kínaihoz hasonló modernizációs úton elindulni. A XXI. század pedig újabb kihívásokat hoz, már India vagy Indonézia – melyek várhatóan 2050-re a világ 3. és 4. gazdaságai lesznek – is „előzni készülnek”. Oroszország történelmi távlatokban is olyan úton halad, mely pozíció- illetve súlyvesztéssel jár, így egyre kevésbé tudja érdekeit képviselni, érvényesíteni. Utóbbi megállapítás igaz a birodalom egykori területeire vonatkozóan is. Az orosz nyelvben ki is alakult egy önálló megnevezés: „közel-külföld”, mely a volt Szovjetunió nem orosz részeit jelöli. A kifejezés 1992-es megszületése (Gecse, 2014), önmagában mutatta a térvesztést.

Oroszország már rögtön 1991 után igyekezett valamilyen formában egyben tartani a posztszovjet térséget, és a befolyását is megtartani. Ilyen céllal is alakult meg a Független Államok Közössége (FÁK), amit a szakirodalom a Szovjetunió szétesésének utolsó fázisaként is értékeli (Rudl, 2014). Utóbbi kijelentést tulajdonképpen igazolta, hogy később több állam kilépett a szervezetből (Grúzia, Ukrajna, Üzbegisztán). A FÁK azonban lehetőséget adott arra, hogy megalakuljon a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete (KBSZSZ). Ennek kezdete az 1992-ben aláírt Kollektív Biztonsági Szerződés (Taskenti Szerződés) volt. Aláírói között volt Örményország, Kazahsztán, Kirgizisztán, Oroszország, Tádzsikisztán és Üzbegisztán, 1993-ban csatlakozott Azerbajdzsán, Grúzia és Fehéroroszország. Ám az eredetileg 5 évre szóló szerződést 1999-ben csak 6 állam hosszabbította meg, Azerbajdzsán, Grúzia és Üzbegisztán nem. A hosszabbító országok együttműködésüket egy szervezetté alakították 2002-ben, ez lett a KBSZSZ. Közben néhány posztszovjet állam 1997-ben megalapította a GUAM-csoportot (Grúzia, Ukrajna, Azerbajdzsán és Moldova), melyhez később Üzbegisztán is csatlakozott. Igaz, ez 2005-ben kilépett és (újra) csatlakozott a KBSZSZ-hez, majd 2012-ben felfüggesztette a tagságát. A FÁK és a KBSZSZ története jól mutatja, hogy a politika hogyan igyekezett kitölteni a Szovjetunió szétesésével létrejött hatalmi vákuumot, de azt is, hogy Moszkva befolyása a posztszovjet térségben csökkent. Sokat mondó, hogy Ukrajna mennyire távol tartotta magát az orosz kezdeményezésektől.

Az orosz politika jól érzékelte azt, hogy a globalizáció következményeként erősödik az államok összefogásainak, integrációinak a szerepe globális térben. Ahhoz, hogy a posztszovjet régiókban ne legyen tartós hatalmi vákuum, ahová más hatalom nyomulhat be, gazdasági együttműködés is szükséges. E célt szolgálja az Eurázsiai Gazdasági Unió. Oroszország, Kazahsztán és Fehéroroszország elnökei Asztaban írták alá azt a szerződést, amellyel a kb. 180 milliós népességet és 2,7 ezer milliárd dollár GDP-ét felölelő integráció megkezdte működését 2015-ben. Később csatlakozott Örményország és Kirgizisztán is. A szervezet egy gazdasági integráció, ám Oroszország szempontjából fontosabbak a geopolitika célok. Ugyanis külkereskedelmének csak kb. 6%-át folytatja a tagállamokkal. (Ilyas-Vasa, 2020). A szervezeten belül hatalmas, kb. 80%-os a súlya a népességének. Az adatok jól mutatják, hogy

ez az integráció alaposan különbözik a riválistól, az EU-tól, ahol egyetlen államnak sincs ekkora súlya, befolyása, még Németországnak sem.

Az Eurázsiai Gazdasági Unió válasz a kihívásra, hogy Oroszország és közel-külföldje, mint periféria „beszorult” két – különböző fázisban lévő – centrum, az Európai Unió és Kína közé. A periféria sorsa a centrumhoz való kapcsolódás, a viszony aszimmetrikus, ahol a centrum érdekei érvényesülnek döntően. Az orosz fejlődés kérdése az, hogy melyik centrum befolyása válik erősebbé? Esetleg ki tud-e alakítani az ország egy önálló fejlődési utat, talán centrummá válva a későbbiekben? A történelmi tapasztalatok alapján az utóbbira kicsi az esély. Ha pedig ez így van, akkor a kérdés az, hogy melyik centrumhoz csatlakozva tudja jobban érdekeit érvényre juttatni? A háború következményeként vélelmezhetjük, hogy az erős európai kapcsolat esélye az elkövetkező években csekélyek. Pedig az együttműködés a Nyugat számára is előnyökkel járna, Oroszország nem lenne Kína kiemelt partnere, szövetségese, esetleg gyarmata. Ez utóbbi feltevés megjelenik a nyugati narratívákban (Gabuev, 2022). A Ukrajna megtámadása miatti szankciós politika Oroszország európai izolációját, keleti orientációját erősítheti.

Oroszország szerepe a posztszovjet térségben

Vajon mennyiben volt érdekszféra vagy éppen befolyási övezet Oroszország számára a közel-külföld a háború kitörésekor? Előbbi esetben egy állam erőszakkal, háborúval, nyers erővel kényszerít egy másikat függésbe, az érdekszféra állapotába. A befolyási övezet esetében a puhább módszerek dominálnak a „csábításban”, pénz, egyéb gazdasági eszközök, vagy akár a kultúra. A befolyási övezetbe az érdekszférával ellentétben egy állam a felkínált előnyök elfogadásával csatlakozik (részben vagy egészben önként), melyben nagy szerepet játszik a soft power (Tálas, 2022). Megítélésem szerint, teljesen elválasztani a két fogalmat egymástól nehéz, ugyanis mindkét esetben fennáll valamilyen szintű kényszer, a korlátozott szuverenitás.

A közel-külföld régióját nem lehet egységesen és egyértelműen besorolni valamelyik kategóriába. Az Eurázsiai Gazdasági Unió esetében a csatlakozók hozzáférnek a nagy orosz piacához és az olcsó energiaforrásokhoz, így az országok befolyási övezetnek tekinthetők. Azonban Ukrajna 2022-ben már nem volt definiálható orosz befolyási övezetként. Az orosz gazdasági és társadalmi modell nem volt vonzó számára. Az ország „beszorult” két hatalom közé, ám a nyugati integrációhoz közeledés útján járt az orosz-ukrán háború kitörése előtt.

Oroszország gyanakvással kezelte az EU politikai és gazdasági eszköztárában fontos szerepet játszó, 2009-ben elindított, ún. Keleti Partnerség programot. Ebben a Nyugat térnyerését látta a közel-külföld térségében, Örményországban, Azerbajdzsánban, Fehéroroszországban, Grúziában, Moldovában és Ukrajnában. A partnerség nem jelentett tagságot, de lehetővé tette a kapcsolatok intenzív fejlesztését. Ukrajna esetében az Európai Unió ennél tovább kívánt menni, beleértve a politikai és biztonságpolitikai együttműködést is, és az ország fokozatos integrálását a belső piacába. Az erről szóló egyezményt Porosenko elnök írta alá 2014 júniusában. Úgy vélem, ez a helyzet lett az egyik alapvető oka a háború kirobbanásának (Simai, 2017). A birodalmi tér újjáépítésének ukrajnai kudarca ekkor válhatott egyértelművé Moszkva számára (Jielge, 2014). Az emlékeztető 2013-2014-es események után a Verhovna Rada, Ukrajna parlamentje elfogadta az ország európai integrációs törekvéseinek megvalósításáról és az EU-Ukrajna társulási megállapodás aláírásáról szóló nyilatkozatot (Kyiv Post, 2014.02.22.). Az orosz politika azt érezhette, hogy Ukrajna integrációja, a nyugati térnyerés a közel-külföldön olyan úton van, amit már csak fegyveres módon tud akadályozni. 2014-ben bekövetkezett a Krím megszállása és kitört Donbaszban a háború. Az orosz-ukrán konfliktus egyik fontos „rétege” tehát az orosz-EU összecsapás, melynek célja: Kivé legyen Ukrajna? „Több geopolitikai elemzés – ezek alapján a nemzetközi közvélemény jelentős része – olyan érdekszféraküzdelemként értelmezi a válságot, amely a nagyhatalmak között folyik, elsősorban az USA és

Oroszország, illetve az Európai Unió és az Oroszország között. Ebben a játszmában Ukrajna inkább tárgy, mint alany.” (Tálas, 2020, p. 138)

A közel-külföld megtartásának orosz szándéka azonban már 2014-ig sem volt sikeres. A balti államok önálló (nyugati) útja korán eldőlt, 2004-ben az Európai Unió, illetve a NATO tagjai lettek. A térség egyébként is teljesen más, nyugati irányultságú etnikai-nyelvi-kulturális-gazdasági közeget jelent, mint az orosz tér szláv karaktere, így a lemondás „könnyű volt”. A Kaukázus vidékén az orosz térből kiszakadt, a türk-muszlim Azerbajdzsán. Ehhez jelentős segítséget kapott egy a megerősödő regionális hatalomtól, Törökországtól, amely ezzel tulajdonképpen benyomult a posztsovjjet régióba. A török politika egyébként is intenzíven építi kapcsolatait Közép-Ázsia irányába, amihez Azerbajdzsán fontos útvonal. Az önálló azeri utat jól példázza, hogy fel mert vállalni katonai konfliktust az orosz szövetséges – KBSZSZ-tag – Örményországgal. A nemzetközi jogi értelemben elfogadott moldovai (Transzisztria) és georgiai (Abházia, Dél-Oszétia) határokron belül állandó orosz katonai jelenét van napjainkban, de ennek ellenére sem minősíthetők ezek az államok orosz befolyási övezetnek. Ezt mutatja a két állam nyugati orientációja (EU- és NATO tagság igénye, részvétel a Keleti Partnerségben). Közép-Ázsia államaiban kétségtelenül pozitívabb Oroszország megítélése, mint Közép- vagy Kelet-Európában. A régió népei nagyon sok mindent köszönhetnek az oroszoknak: modernizációs vívmányokat, például az írást, közigazgatást, egészségügy eredményeit, vasutakat. Az orosz nyelv a közvetítőnyelv a népek között és a gazdasági életben. A Szovjetunió felbomlásával ezek az államok önállóak lettek, de a szoros kapcsolat megmaradt Moszkvával. A térségben azonban találkozott a lassan fejlődő orosz és a robosztus utat felmutató kínai gazdaság. Ma már a régiónak egyértelműen legjelentősebb gazdasági partnere Kína. De ebből korántsem alakult ki éles konfliktus a két hatalom között. Hallgatólagos erőegyensúly van (átmenetileg?), katonai-biztonsági befolyása Oroszországnak, a gazdasági-pénzügyi súlya pedig Kínának nagyobb. Kérdés, hogy ez a status quo meddig lesz elfogadható a résztvevőknek? (Engelberth & Gyene 2021)

1991 után egyes területek, kisebb vagy nagyobb mértékben, de leváltak az orosz erőteréről. Ebben a történeti-politikai okok mellett a kultúrföldrajzi (pl. vallás, nyelv) tényezők is szerepet kaptak. Ukrajnának azonban más a megítélése, itt a Nyugat először jelent meg egy olyan térségben, melyet történelmileg és kulturálisan is, nagyon szoros kapcsolat fűzi az orosz világhoz. De egészen fontos a földrajzi, geopolitikai helyzete is. Egy, az európai magterülethez „folyosót” biztosító régió került a rivális nyugat érdekkörébe Zbigniew Brzezinski (1998) szerint, „Oroszország Ukrajna nélkül nem birodalom”.

Gyakori nyugati világmagyarázat, hogy Oroszország kiterjeszti birodalmát Ukrajnára és csak folytatódik az a folyamat, ami 2008-ban – Grúzia megtámadásával – kezdődött és 2014-ig továbbgyűrűzött (Vass, 2022). Oroszország kizárólagosságot kíván magának a befolyási övezetében, ezzel megvonja a jogát az ukrán népnek az önrendelkezéshez, a függetlenséghez. Putyin elnök maga nevezte Oroszország szétesését a XX. század legnagyobb geopolitikai katasztrófájának (Kremlin.ru, 2005.04.25.). A nyugati megközelítést erősíti, hogy az orosz követelések a háború megindítása előtt túlterjedtek a közel-külföld térségén. E szerint, a NATO tulajdonképpen álljon vissza az 1997-es állapotára, határaitra. Ezzel azonban a közép-európai államok szuverenitását vonta kétségbe. A javallattal létre jött volna egy pufferzóna Oroszország nyugati határai mentén Németországig. A rivális NATO, illetve az USA így nem fenyegetné közvetlenül a határait. (Pufferzóna létrehozása gyakori nagyhatalmi igény volt a történelemben.) Az szándék következménye lehet, hogy visszaállna a hatalmi vákuum Közép-Európában.

Közép-Európa határai őrzik a XX. század nyomait. Kis területű „nemzetállamok” vannak itt, ahol az etnikai határok nem esnek egybe a politikaikkal, ami azonban több háború okaként jelent meg a múltban. Történelmi tanulságaként értelmezhető, hogy egy hatalmi vákuum a régióban, a stabilitást, ezzel pedig a gazdasági-társadalmi fejlődést veszélyeztető tényező.

Súlyos konfliktusokhoz vezethetnek nemcsak regionális, hanem európai szinten is, és előbb-utóbb egy nagyhatalom kitölti az üres teret.

Európa II. világháború utáni 77 éve volt a kontinens legbékésebb időszaka. Az 1945 után Nyugat-Európa stabilitását és fejlődését az USA jelenléte biztosította, miközben a vasfüggönytől keletre a szovjet uralom játszotta ezt a szerepet. A szovjet kivonulás utáni nagyhatalmi vákuumot egyrészt az EU töltötte ki, másrészt – mivel előbbinek nincs hadserege – a NATO. Ezek biztosították a stabilitást ahhoz, hogy a térség elinduljon egy felzárkózási pályán a tőle nyugatra fekvő centrumhoz. A hatalmi vákuum kitöltésének szükségességét az érintett országok is belátták azzal, hogy euró-atlanti integrációjuk önkéntes döntéseken alapultak.

Az orosz biztonsági érdekek természetföldrajzi tényezőkkel (is) alátámaszthatók. A Kelet-Európai-síkság, melynek a keleti részén elterülő Oroszország ékszerűen nyúlik be Európába. Az ország nyugat felé nyitott, ami kedvezőtlen geostratégiai feltételeket ad. A síkság nyugat felé a Germán-alföldben folytatódik, Berlinen át egészen a Benelux-államokig. A földrajzi adottságokból következik, hogy minél nyugatabbra vannak az orosz állam, illetve egy (elméleti) pufferezóna határai, akkor ezek annál rövidebbek, tehát jobban védhetők. Az orosz magterület (Moszkva és Szentpétervár) távolabb kerül a fenyegetéstől (stratégiai mélység), biztonsága növekszik. Ukrajna nyugati integrációjával azonban az a veszély fenyeget, hogy a NATO erői minden eddiginél közelebb (kb. 400-500 km-re) kerüljenek Moszkvához (Marshall, 2021).

A magterület féltését a földrajz mellett a történelem tanulságai is motiválják. Már a Moszkvai Fejedelemség sorsát – pl. a tatár hódítás – is meghatározta az, hogy a síkságon alig vannak természetes akadályok, melyek a védekezés hatékonyságát növelik. 1605-ben a lengyelek, 1811-ben Napóleon, 1941-ben a hitleri Németország csapatai is eljutottak Moszkváig. Az európai területek védelme azért is fontos, mert a gazdaság és a lakosság elhelyezkedése erősen nyugatra billenti az térszerkezetet. A népesség kb. $\frac{3}{4}$ -e él az ország mintegy $\frac{1}{4}$ -én, miközben az Európánál is nagyobb Szibéria lakossága csak 37 millió fő. (Statista, 2022.) Ez a térszerkezet, az ebből következő erős európai kapcsolatok – például szénhidrogén-vezetékek – azt is mutatják, hogy az ázsiai (kínai) orientáció, milyen kihívásokkal küzdhet a jövőben.

Összegzés

Oroszország egy olyan időszakban – posztszovjet korban – kezdett háborúba, amikor globális és regionális befolyása is csökkent. A visszaszorulás következményeként már a háború előtt elvesztette érdekszférájából a közép-európai államokat, majd azokat az ún. közel-külföldinek tekintett országokat, melyek kulturálisan (nyelv, etnikum, vallás) nem illeszkedtek a keleti-szláv térség népeihez. Az ukrán-orosz háború előzménye pedig az, hogy már a keleti-szláv térség egyik régiója kiválása fenyegetett. Ilyen megközelítésben a háború történelmileg, de földrajzi szempontból is azt jelenti, hogy folytatódik a Szovjetunió/Orosz Birodalom szétesése, ami kétségtelenül azzal jár, hogy a posztszovjet térség egyre inkább már nagyhatalmak, erőközpontok perifériái lesznek.

Irodalomjegyzék

1. Brzezinski, Z. (1998). *Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*. Basic Books New York.
2. Engelberth, I. & Gyene, P. (2021). A közép-ázsiai országok járványkezelési politikái. Orosz-kínai vakcinaversengés a régióban. In Sáringer, János (ed.) *Fordulópontok és gazdasági növekedés Közép-Európában*. (pp. 9-32). Budapest Aposztróf Kiadó

3. Estimated population size in Russia as of January 1, 2022, by federal district. Statista. <https://www.statista.com/statistics/1009384/population-size-in-russia-by-federal-district/> (2023.01.16.)
4. Gecse, G. (2014). Birodalmi gondolat és gyakorlat a nagyhatalmak 19. és 20. századi politikájában. Az orosz-, a szovjet-orosz- és a posztszovjet állam. (Doktori disszertáció, ELTE Történettudományok Doktori Iskola) <https://doktori.btk.elte.hu/hist/gecsegeza/diss.pdf> (2022.10.14.)
5. Gabuev, A. (2022). China's New Vassal. How the War in Ukraine Turned Moscow Into Beijing's Junior Partner. Foreign Affairs, 2022.08.22. <https://www.foreignaffairs.com/china/chinas-new-vassal> (2022.10.01.)
6. Ilyas Gy. & Vasa, L. (2020). Az Eurázsiai Gazdasági Unió helyzete és kilátásai. Külügyi és Külgazdasági Intézet. <https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/04/04-Ilyash-Vasa.pdf> (2022.10.22.)
7. Jielge, W. (2014). Analyse: Die Ukraine aus Sicht der „Russkij Mir“. Bundeszentrale für Politische Bildung. <https://www.bpb.de/themen/europa/russland-analysen/nr-278/186517/analyse-die-ukraine-aus-sicht-der-russkij-mir/> (2022.10.25.)
8. Marshall, Tim (2021). A földrajz hatalma. Park Kiadó. Budapest.
9. Nye, S. J. (2020). Soft Power. <https://doi.org/10.2307/1148580>
10. Rácz A. (2022. 10.14). Geopolitikai kilátások és átrendeződések a háború nyomán. CEU Határtalan Tudás. online előadás. <https://www.youtube.com/watch?v=7I0DCh5fgEUHow> (2022.10.15.)
11. Rudl J. (2010). A Szovjetunió utódállamainak földrajza. Dialóg Campus, Budapest.
12. Simai, M. (2017). Az orosz föderáció a XXI. században. In Deák András (ed) A kéretlen integráció. A putyini Oroszország világgazdasági integrációja. (pp. 15-37). DOI: 10.1556/9789634540670
13. Tálas, P. (2020). A többdimenziós, a többszintű és a multikauzális konfliktuselemzés. In Kovács Katalin-Tálas Péter (eds.) A konfliktuselemzés módszertani iskoláiról. (pp. 128-146). Dialóg Campus, Budapest
14. Vass, R. (2022.10.19.). Jön a háborúk évtizede? Budapest Economic Forum, online előadás <https://app.hopin.com/events/budapest-economic-forum-2022/sessions/afe6afcf-d9ef-4cde-ae9c-2e1acddeb58b>

Internetes hivatkozások

1. Parliament passes statement on Ukraine's aspirations for European integration, Kiyv Post, 2014.02.22. <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/parliament-passes-statement-on-ukraines-aspirations-for-european-integration-320792.html> (2022.10.12.)

2. Tálás, P. (2022.10.03). Népszavazások után: Tűzszünet vagy eszkaláció. Interjú Tálás Péter, a Nemzeti Közszerológálati Egyetem Stratégiai, Védelmi Kutatóintézet igazgatójával. Inforádió, <https://www.youtube.com/watch?v=OJuBtFdNgqw&t=561s> (2022.10.15.)
3. Vlagyimir Putyin orosz elnök a 20. század hatalmas „geopolitikai katasztrófájának” ítélte a Szovjetunió megszűnését. Poszlanijje Federalnomu Szobranijju Rosszijoszkoj Federacii. (2005. 04.25.) <https://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931/videos> (2016.05.24.) ORCID: 0000-0003-3285-322X